

A GYŐZELMES FASIZMUS

1922 OKTÓBER 28-ÁN Róma lakossága pattanásig megfeszült idegekkel várta, hogy mit hoz ez a vészesnek ígérkező nap. A Pons Milvius hídfőjét, amelyen keresztül valamikor Nagy Konstantin csapatai vonultak be a világ fővárosába, hogy a keresztény gondolat győzelmét biztosítsák, szeges drótakadály zárta el a feketeinges forradalmárok ezrei előtt; ágyúk, gépfegyverek, rohamsisakos katonaság készültek az ellenállásra, s készen állott a hadiállapotot elrendelő okmány, amelynek érvényességéhez csak az államfő aláírása hiányzott. A király személyes érdeme, hogy megakadályozta a vérontást, megnyitotta Rómát az új gondolat hordozói előtt, s a hatalmat átadta a „lázdókénak.

Tíz év elmúltával, 1932 október 28-án, Mussolini a világháború ezer és ezer rokkánának élén, végeleáthatlan tömeg frenetikus ünneplésétől kísérve, diadalmenetben vonult át első ízben a szimbolikusan Via dell'Impero-nak, a birodalom útjának nevezett csodálatos új úton, amely a Palazzo Veneziától, a modern Olaszország szívéből, a római császárok fórumai között vezet a Colosseumhoz, az ősi római birodalom fenségese emlékéhez.

A két dátum között elmúlt arasznyi időben Olaszország történelmének nevezetes korszakát élte át. A fasiszta forradalom, amely máig forradalom maradt s tudatosan az is akar maradni, amíg művét be nem fejezte, példátlan lendülettel vezeti a megújulás felé az Olasz nemzetet. Az ezerarcú élet minden megnyilatkozása arról tanúskodik, hogy Mussolini egy új demiurgos féktelen bátorságával és alkotó bölcsességével készíti elő az új életformát népe számára.

A fasizmus lényegében nem teória, hanem akció. Ebben különbözik az újabb nagy forradalmi mozgalmaktól, amelyek termékeny agyagnak a való élettel sokszor ellentétben álló eszméit iparkodtak — s iparkodnak — az ortodoxia makacsságával ráerőszakolni a népekre. Van a fasizmusnak is koncepciója, van elmélete, vannak eszméi, de ezek abban a pillanatban születnek, amikor kivitelre kerül már a tett, úgyhogy primátusuk legalább is kétségesnek látszik. E mellett az igazság mellett tanúskodik a mozgalom születése is. A fasizmus a tagadás, az ellenállás jegyében kelt életre, s az olasz élet feneketlen anarchiája a világháború befejezése után volt a szülője. Az olasz liberalizmus képtelensége és a szabadkőművesség enerváló szelleme a háború győzelmes befejezése után kiengedte a kezéből a győzelmes békét s nem tudta feltartóztatni a bolsevizmus végzetes előretörését. Ez volt az az idő, amikor a leszerelt katonákat, sőt a rokkantakat,

nyilvánosan kigúnyolta s lépten-nyomon bántalmazta a bolsevik csöcselék; amikor a tisztek alig mertek többé nyilvánosan mutatkozni az utcán egyenruhájukban; amikor az esztelen bombamerényletek véres húscafatokká tépték az ártatlan áldozatok százait; amikor egyik sztrájk a másikat követte, anarchiával fenyegetve a termelés menetét, s amikor Milánóban a munkásság már megszállotta a gyárakat; amikor az egyik toszkánai városka mellett vad kegyetlenséggel felkoncoltak egy szakasz katonaságot, csak azért, mert uniformist viselt. Gyűlöletből, vérből és rombolásból emelkedett ki az olasz bolsevizmus réme. Mindehhez járult a nemzeti szégyen, Dalmácia és Fiume elvesztése. Mikor az olasz alpini-csapatok véres áldozatok árán kiverték Fiuméből d'Annunzio önkénteseit, megmozdult végre a nemzeti közvélemény s tízezerszámra özlött a nép a fasizmus zászlai alá. Alig előbb a világháború rohamcsapatainak fiatal rajongói tömörültek csak csoportokba, hogy megvédjék a nemzeti becsületet, hogy megvédjék az olasz funkcionáriusok gyalázkodásaitól az olasz lobogót s bosszút álljanak nemzeti gondolkodású emberek esztelen legyilkolásáért, 1921-ben a fasizmus feltartóztatlan erejű népmozgalommá izmosodott.

A veszély érzete, a mindennapi élet bizonytalanná válása, a jövőtől való remegés, de főleg a porig alázott nemzeti tudat szülték tehát a fasizmus akcióját, szülték a „marcia su Roma,-nak, a hatalom kézbevételenek szükségességét. A nép heterogén elemei feleltek bizalommal és lelkesedéssel Mussolini hívó szavára, biztosítva a mozgalomnak nemzeti, minden réteget átható jellegét. Az intelligens polgárság a szellem túlsúlyát féltette a tömeg nyerserejétől; az idealista ifjúság s a kicsiny, de elit összetételű patrióta párt (Corradoni és Federzoni pártja) a nemzeti értékek megsemmisülésétől tartott; a vállalkozó és a gazda szorgalma gyümölcseért akart küzdeni; s oldalukon hű fegyverbarátságban harcoltak a proletariátusnak azok a rétegei, amelyek felül tudtak emelkedni a durva materializmus csábításain. Joggal büszke lehet a fasizmus arra, hogy azokban az időkben, amikor például az egész vasúti személyzet szocialista szakszervezetekbe volt beszerelve s számára szocialistának lenni nyugalmat és karriert jelentett, a vasutasok ezrei húzták fel a fekete inget, kenyerük, sőt életük veszélyeztetésével. E tünemény megértéséhez nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni Mussolininak szinte emberfeletti szuggesztív erejét sem. Ösztönösen megérezte a tömeg, hogy ez az ember, aki közülök nőtt ki, aki hosszú éveken át a forradalmár szocializmus vezére volt, aki éhséget és börtönt szenvedett eszméiért, sohasem fog elszakadni tőle, s amikor nemzeti nagyságot, békét, munkát, mindenkinek emberi sorsot ígér, ezt az ígéretet be akarja és be is tudja váltani.

Igaz, hogy a fasizmus mint akció született s hosszú ideig tett maradt, reakció és tagadás a nemzeti életet marcangoló ázsiai brutalitással szemben, de már Mussolini forradalmi beszédeiben bennefoglaltatik egy új világ, egy rendezettebb formák közé szorított élet ígérete s egy ilyen élet eszmevilágának főelvei. Mussolini magával hozta a fasizmusba a forradalmár szocializmus s a sorelizmus iskolájának nagy tanulságait, az alapos nemzetgazdasági és politikai képzettséget, a tömeglélek ismeretét, a nép szeretetét s a türelmetlen vágyat

az élet dinamikusabb felfogása, egyre gyorsuló ritmusa után; magával hozta továbbá Nietzschének, kedves filozófusának arisztokratikus elit-elvét mint szelleme sajátos alkotóelemét. A patrióták a fasizmus ölébe tették le irredentista és imperialista törekvéseiket, a radikális ifjúság hitét, idealizmusát és bátorságát, Gentile és hívei filozófiai iskolázottságukat s a szellemi értékek megbecsülését. A fasizmus kovászában ezek a diszparát alkotóelemek olyan mozgalmat termeltek ki, amely középút maradt a konzervatizmus és a radikális forradalom között. Forradalmat, amely építve rombolt, amely a múlt minden értékes eszméjének átmentésével új világot, a való élet követelményeire szabott új köntöst alkotott. A fasizmus talán az egyetlen forradalom, amely — hála vezetője fölényes biztosságának és erejének—a realitás talaján tudott maradni. Ezt az eredményt még becsebbé teszi a fasizmus fiatalsága, a fiatal energiák alkotó erejének és lelkesedésének okos kihasználása. Nincs ma kultúmemzet Európában, ahol a fiatalság akarata és munkája annyira érvényesülnének, mint a fasiszta Olaszországban.

Ha a fasizmus koncepcióját levezetjük a leglényegesebb vonásaira, úgy határozhatjuk meg, hogy spiritualisztikus, tehát nemzeti, organikusan történeti, antiindividualisztikus és materializmus-ellenes mozgalom. A fasizmus elveti a nemzetköziség gondolatát, mert az állam keretében élő nemzetet etikai valóságnak fogja fel, amely létezik, él és fejlődik. Mussolini a leghatározottabban tagadja, hogy a proletariátus természeténél fogva, sőt saját érdekeinek okos felfogásával nemzetközi volna. Elveti a fasizmus a történelmi materializmust, mert hisz az eszme nagy mozgó erejében s hisz a heroizmus történelmet irányító hivatásában. Nem hisz a pacifizmusban, mert az ellenkezik a történelmi valóságot vizsgáló látásával, s mert a háborút olyan tisztítótüznek tartja, amely az egyéni s a kollektív hősiességen és áldozatokon át az emberi energiát a legmagasabb fokú kifejtés felé irányítja. A fasiszta koncepció vallásos, mert az embert az isteni törvénnyel való immanens viszonyában gondolja el. Történeti, mert számára az egyén csak annyiban érték, amennyiben örökös, hordozója és továbbfejlesztője a nemzet által kitermelt s az állam által megvalósított, realitássá emelt erkölcsi és kulturális kollektív szellemi tartalomnak.

Megértés hiánya, a régi bálványokhoz való ragaszkodás, vagy kimondott rosszakarat képes csak a fasizmust ikonoklaszta, kultúr-ellenes szándékkal vádolni. Meggyőződésem, hogy a fasizmusnak talán legmaradandóbb alkotása egy új olasz kultúra-filozófia megteremtése volt.

Az olasz szellemi élet a világháború előtt — kevés kivételiéi — a nemzeti gondolattal szemben agnosztikus, nemzetközi és egyetemes irányú áramlatok befolyása alatt állott. A politikai egység megvalósítása a XIX. század folyamán nem jelentette egyszersmind a nemzet lelki egységének megvalósulását, s az olasz intelligencia sok kiváló képviselője a nemzeti gondolat lényegétől távoleső, általános gondolatok jegyében kereste az utat a szellemi megújulás felé. A világháborúig egy és ugyanaz maradt Olaszország nagy nemzeti problémája:

olasz, specifikusan olasz nemzeti koncepcióra volt szükség szellemi, társadalmi és gazdasági téren. Azonban a feladat megvalósításának súlyos akadályai voltak. Legfőbb akadály a az itáliai félsziget egyes részeinek diszparát történeti fejlődése s a következőleg legyőzhető erejűvé vált regionális szellem volt. A milánói olaszt a nápolyitól, a firenzeit a palermóitól vagy a szárdtól reménytelenül elválasztotta a fejlődés iránya, az érdeklődés, a kultúra, a szokások és a hagyományok világa. A másik választófal a társadalmi és gazdasági élet kiegyensúlyozatlan jellege volt Olaszország különböző vidékén, hiszen e téren alig képzelhető el nagyobb különbség annál, amely az iparosodott Felső-Olaszország s az aránylag primitív földművelő kultúrájú Dél között fennállott. Messze vezetne e gondolat kifejtése, bár bizonyára nem lenne érdektelen, mivel a történeti fejlődés s a társadalmi és gazdasági viszonyok elütő voltának hatását ma is érzi a fasizmus amalgamáló és nivelláló társadalmi és műveltségi politikájában. Tény az, hogy a világháború előtt nem létezett egységes olasz szellem, mivel a regionalizmus szelleme nem engedte meg, hogy az állam testét alkotó, különböző történeti hagyományokkal és életfeltételekkel rendelkező részek fenntartás nélkül egyesüljenek egy nagy nemzeti egységben.

A magasabb nemzeti egységben összefoglaló szellem Olaszországban a világháborúnak minden vidék minden néposztályát azonos eszme szolgálatába állító vérpróbájában nyert első ízben kifejezést, s a fasizmus politikájában, főleg kulturális és gazdasági politikájában jutott diadalra. A fasizmus döntő szerepe e nagy nemzeti feladat megoldásában nem vonható kétségbe, mivel a háború egymagában sehol sem volt képes megvalósítani magasabb szellemi követelményeket. A fasizmus felölelte a risorgimento, az olasz reformkor gondolatát a nemzeti egységről s hitét Itália politikai és kulturális missziójában; magába szívtá a nemzeti gondolkodású elemek imperialista álmait a nagy középtengeri olasz birodalomnak mint a római Imperium örökösének jövőjéről; másfelől azonban nem állott meg a feladat olyan irányú formulázásánál, hogy az intelligencia szellemi egysége alkottassék meg, hanem behatolt a tömegekbe, a kézi munkások millióinak leikébe s páratlan szívóssággal és áldozatkészséggel dolgozik ma is az olasz lelki egység megteremtésén.

A fasizmus végcélja az ideális nemzeti állam megvalósulása, azé az államé, amely azonos tartalmú, azonos eszméktől fűtött, tudatosan működő emberi akaratok egysége. Eszménye abban határozható meg, hogy a nemzet minden tagja tudatosan eleget tegyen hármaskötelességének: mint politikai jogait és kötelességeit gyakorló polgár, mint az összességért dolgozó polgár — mert a fasizmusban a munka nem jog, hanem kötelesség — s végül, mint az összességet védő, mint katona-polgár. Ezen feladatok elvégzése szervezeten, az összesség érdekeinek legjobban megfelelő módon képzelhető csak el, a tekintély elvének, az állami hierarchiának elismerésével. Mindenkinek tudnia kell akarni és engedelmessé válni, alkotni és felelősséget viselni, dolgozni és szenvedni, győzni és megalázkodni, mert mindez egy magasabb idea, az állam, a nemzet, azonos kultúra, azonos ideálok és azonos

jövő reménye által realitássá vált nemzet szolgálatában és érdekében történik. Jellemző az a lapidáris mondat, amelyben Mussolini meghatározta a fasiszmus jövő évtizedének a programját: „Haladni és alkotni, s ha kell, küzdeni és győzni.“

Ezen magasabbrendű eszménnyel áthatni a nemzet minden tagját, öreget és fiatal, arisztokratát, polgárt és kézimunkást, nemre, rangra, osztályra s egyéni múltra való tekintet nélkül: íme a fasiszmus kultúrpolitikájának a feladata. Ez a kultúrpolitika dolgozik és alkot, hogy egységes, a társadalom minden tagjától akart és átérzett nemzeti lelkületet teremtsen, amely lelküi kifejezését, erejét és megvalósulását az Államban találja meg, mint törvény és mint hatalom. A fasiszta kultúrpolitika a nemzet és az állam lelidimeretének kialakítása. Nehéz lenne számokkal kifejezni, hogy mit jelent ez teremtő munkában. A fasiszmus tíz év alatt több alsóbbfokú iskolát állított fel, mint az összes olasz kormányok az egységes Olaszország megteremtésétől 1920-ig. Az elemi iskolák tízezreiről kell itt beszélni, amelyek túlnyomó része az elhanyagolt, pár évtized előtt még 50—60% analfabéta miatt szegényező déli részeket hatja át az új kultúrával és kapcsolja bele a nemzet szellemi életébe. A világháború közepén, 1932 nyarán, a fasiszta kormány meg tudta találni az eszközöket arra, hogy a folyó iskolai évben 1200 új elemi iskolát s a középiskolák, kurzusok és párhuzamos osztályok százait nyissa meg. A forradalom és a nemzet érdeke e téren a legszebb harmóniában működnek együtt.

Minden forradalom hisz a saját élvei örök voltában \$ iparkodik tartós életre berendezkedni a felnövő nemzedékek lelkében. Egy nagy szláv agitátor írta egyszer: Bármit mondjanak az öregek, a csecsemő az anyám már az anyja méhében. A fasiszmusnak is egyik főgondja az ifjúság átítatása a saját eszméivel. Mivel történelmi felfogása szerint a nemzet képződése örökké tartó folyamat, amely az állam formájában folyik le, nevelési rendszerét lényegében politikai jellegű neveléssé fejleszti, hiszen energiáit olyan eszmékből meríti, amelyekben nyoma sincsen az élet individualisztikus vagy materialista-hedonisztikus felfogásának.

Ezzel a fasiszta kultúra, az új világ- és életnézet sarkpontjához jutottunk el. E kultúra gyökerei mélyre vezetnek, egy megújított politikai tudat mélységeibe, ahol az olasz nemzet ráneveltetik egy új gondolkodásmódra, az élet új értelmére. A fasiszmus forradalmat hozott minden téren, így szellemi téren is, mert csak forradalmi úton érheti el, hogy megszabadítsa a nemzetet a szabadkőműves mentalitásnak, ezen absztrakt módon racionalisztikus és vallásellenes gondolkodásmódnak kicsinyes, elavult nyomorúságából.

A fasiszta kultúra idealisztikus kultúra. Eszménye a forradalmi mű folytatása és győzelmes befejezése: egy olyan fasiszta Itália, amely lényegében egybeesik Itáliával, s olyan fasiszta párt megszervezése, amely állam legyen, hogy azután nemzeté alakuljon. Ezen kultúra tehát pártkultúra, azon pretenzióval felruházva, hogy egy állam, majd egy nemzet kultúrájává váljék. Igaz, hogy ma már közel két és fél millió ember van beszervezve a fasiszta pártba, amely egyelőre, amíg forradalma tart, elit, akcióképes vezető párt akar maradni. Ha ma

talán még nem is lenne egészen helyes a fasiszta kultúrát egyszerűen azonosítani a modern olasz kultúrával, az új kultúrpolitika intenzitása biztosíték arra nézve, hogy ez az azonosítás hamarosan helytálló lesz. Az olasz nép csak nyerhet e folyamat által, mivel a fasiszta kultúra alap gondolatai egybeesnek a tisztultabb emberi szellem igényeivel a küzdő és hívő nemzedékek lelki alkata tekintetében. Az idealisztikus új kultúra hisz az eszmében és az akaratban; hisz az eszme valóságában s hisz abban, hogy azt erős akaratral a nemzettesten belül meg is tudja valósítani. Az egyénnel szemben felállított igényei, ideális célkitűzése szépek és magasak. A fasiszta kultúra által áthatott egyéniség ideálja az erős és a tiszta jellemű ember, a komoly, hivatásának tudatos odaadással élő, az elpuhultságot és a gyengeséget megvető, a korrupciótól irtózó, a törvényt feltétlenül tisztelő, fegyelmezett, a gánccsal nem törődő, a nagy állami és nemzeti akaratban felolvadó, az előtt megalázkodó ember.

Ebben az emberideálban könnyen megtalálhatók mindazok a vonások, amelyek a klasszikus Róma kötelességtudó, erős polgárát a világ urává tették. A fasizmus lelke egyre határozottabban eltávolodik a risorgimento rokonszenves, legendás időinek bálványozásától s egyre tudatosabban fordul a római impérium etikai berendezkedése felé. Az egyéni akaratot a közösség szolgálatára neveli. Művészet, történelem, irodalom, tudomány, iskola, jogi intézmények, morális és vallásos élet, katonai nevelés, társadalmi, pénzügyi és gazdasági mozgalom, tehát az emberi szellem működésének egész köre lényeges elemeit alkotják az új kultúrának. A műveltség minden egyes ágát saját törvényei értelmében fejleszti, azért, hogy belőlük a fasiszta szellem megerősödve kerüljön ki. Lényegében minden szellemi munkának ugyanaz marad a végcélja: megtenni a fasizmust nemzeti tudattá. A műveltség és a tudás számára csak eszköz, amely az egyént bekapcsolja a nemzet tudatába és akaratába, illetve végeredményben az általános emberi kultúrába. A fasizmus hisz tehát az egyetemes kultúrában, amelybe azonban az egyén csak a nemzeti kultúrán keresztül kapcsolódhat be. Ezért eminensen, sőt kizárólag nemzeti irányú a fasiszta kultúra, s igénytelen nézetem szerint ez a kulturális gondolat támasztja a legmélyebb űrt a fasizmus és ázsiai antitézise, a bolsevizmus között, midőn az egyént elzárja az internacionalizmus gondolatvilágával való közvetlen érintkezéstől.

A fasiszta Olaszország befogadja a modern kultúra minden egészséges hajtását. Bár pontos statisztikai adatok nem állanak a rendelkezésemre, így is felsorolhatok több közismert ténytet. A fasizmus teremtette meg az egységes Olaszország első akadémiaját a szellemi tudományok előmozdítására s külön tanácsot a természettudományi kutatások emelésére. Számos új klinika épült vagy nyert modern berendezést; szanatóriumok és kutatóintézetek szinte a talajból nőnek ki; a mezőgazdasági, technikai, kereskedelmi, ipari és hajózási ismereteket különböző fokú intézmények terjesztik a nép körében; az ifjúság fizikai és erkölcsi egészségének ápolása az immár világhírűvé vált balillamozgalom hatáskörébe utaltatott, amely katonailag fegyelmezi a gyermekereget s egyben intenzívvé teszi annak lelkében a vallásos és haza-

fias fasiszta eszmények iránti tiszteletet. Számokban és eredményekben gigantikus munka ez, aminek elvégzésére csak életerős nemzet és kivételes tehetségű vezér képesek. Csábító itt is a bolsevizmus működésével való összehasonlítás. Amíg Lenin és utódai, mint ortodox materialisták, gondolkodás nélkül megsemmisítették a múltat s elveik szolgálatában átveszik a lélektelen mechanizmust a külföldről, tekintet nélkül faji, organikus és erkölcsi előfeltételekre, addig a fasizmus fejlődött, a nemzeti egyéniségre függesztett szemmel, tehát konzervatív irányelvektől vezetve. A modern Olaszország befogadja a modern élet nyilvánulásait, de érzelmi, nemzeti alapon. Legyen szabad egy példát említeni. Még a világháború előtt Olaszországban úgyszólván ismeretlen fogalom volt a sportoló nő, a fasizmus iparkodik meghonosítani ezt az észszerű mozgalmat, de nem utánozza szolgálait sem Amerikát, sem más államot s nem tűr semminemű szabadosságot sem, ami árthatna az olasz családi élet hagyományos tisztaságának. Jellemző példája a fasizmus felfogásának a nemzeti élet organikus voltáról!

Bizonyos fokig ebbe a gondolatkörbe tartozik a fasiszta koncepció és a vallás, illetve az egyház viszonya is. A fasizmus sohasem volt vallásellenes. Magasra értékelte az egyházat és a vallást idealisztikus alaptermészeténél fogva, mint az ember erkölcsi egyéniségének leg-tiszteletreméltóbb alkotóelemét; tisztelte, mint a tekintély elvének és a hierarchiának (a fasizmus elméletének alapfogalmai!) ideális megvalósulását a földön s végül mint a nemzeti hagyomány lényeges alkotóelemét. Nem szabad elfelejteni, hogy a fasizmus első közoktatásügyi minisztere, G. Gentile, rendelte el, hogy minden iskolában helyeztessék el a Megváltó keresztje és a király arcképe! Másfelől azonban történeti gyökereinél fogva, amelyek visszanyúlnak a risorgimento gondolatvilágába, de saját élettörvényei parancsából is, a fasizmus határozottan ellenszegült az egyház politikai befolyásának. A harc pár év előtt befejezést nyert a lateráni szerződéssel. Az olasz nemzetet 1870 óta megosztotta az egyház és az olasz állam antagonizmusa. XI. Pió pápa és Mussolini bölcsesége megtalálta az utat a mindkét félre káros küzdelem befejezésére. Ma a pápaság szuverenitása és teljes függetlensége a kis vatikáni állam területén biztosítva van, de biztosítva egyben az olasz ifjúság vallásos nevelése s az egyház számos, hivatásából folyó funkciójának gyakorlása is. Az egyház és az államhatalom egymásrataláltak s a fasizmus büszkén hivatkozhatik arra, hogy ezen lényeges erkölcsi irányban helyreállította a nemzet lelki egységét.

A XIX. század legtöbb liberális és demokratikus áramlatának végzetes tévedése volt, hogy az egyházat — bizonyos vonatkozásokban a legdemokratikusabb intézményt — eredeti ellenségként megtagadta. Mikor Mussolini 1929-ben a lateráni egyezményt megkötötte, ilyen irányú ellenállással nem kellett számolnia, mivel az olasz liberális állam már a porban feküdt.

Az olasz demokrácia állama már a világháború előtt sok kritikát hívott ki maga ellen gyengesége és a nemzeti érdekek lanyha védelme miatt. Igaz, hogy a helyzete nem volt könnyű. Az olasz nép év-

százados szétdaraboltsága s az idegen uralom alatt megtanulta az államban csak ellenséget látni, amely szellemi és anyagi érdekeivel vajmi keveset törődik. Az államon kívül szervezkedő nagy pártok századunk elején aláásták az egységes olasz nemzeti államnak azt a csekély tekintélyét is, amit a felszabadító harcok után biztosítani tudott magának. Az általános szavazati jog s egyéb demokratikus berendezések az adott viszonyok között magukban hordozták a bomlasztás csiráját. Angliában és Franciaországban, ahol az állam iránti tisztelet évszázados hagyományra tekinthet vissza, végre lehetett hajtani a demokratikus átalakulást az állam tekintélyének sérelme nélkül, míg Olaszországban a pártélet elkerülhetetlen hátrányai anarchiával fenyegettek. Az iránt az államhatalom iránt, amely a háború gyümölcseit tehetetlenül ki engedte siklani kezéből s amely a társadalmi rendet sem volt képes fenntartani, nem fejlődhetett ki a tisztelet érzése. Ehhez járultak még a személyi motívumok. Mussolini, a forradalmár s a volt szocialista, közről ismerte a demokrácia jelszavai s a való élet közötti különbséget. Mint a szocialista párt vezetőembere tapasztalta volt, hogy a demokrácia csak jelszó, mert a tömeg pár vezetőembernek, sokszor önző érdektől, hiúságtól, alacsony pénz- és hatalomvágytól vezetett egyénnek a játékszere. Az a Mussolini, aki mélyen magába szívta Nietzsche filozófiáját, nem lehetett demokratikus a szó hétköznapi értelmében.

A fasiszmus 1925-ig megtúrta maga mellett egyéb pártok létét is s ezt az időt arra használta fel, hogy a legsürgősebb reformokat végrehajtsa. Erre a periódusra esnek a nagy reformmunkálatok, amelyek sorában az első az olasz oktatásnak minden fokán való újjászervezése volt. Ezt követték a pénzügyi reformok, amelyek rendet teremtettek az ország vigasztalan pénzügyi helyzetében, kiküszöbölték az óriási deficitet, helyreállították az államháztartás egyensúlyát, rendezték a függő államadósságok ügyét s egészségesebb alapokra fektették az adórendszert. Azután az igazságszolgáltatás keretében hajtattak végre a gyakorlati szükségétől megkívánt átalakítások s a kormány rendet teremtett az előbb kevéssé jöhírű olasz bürokrácia körében, rendet és fegyelmet vive oda be. Az új rendszer pár év alatt elvégezte tehát azokat a szervezési munkálatokat, amelyekkel szemben a liberális kormányok évtizedes taktikázása eredménytelennek bizonyult. A nagy reformmunka azonban, a fasiszta-állam felépítése a liberális állam romjain, 1925 után kezdődött, amikor a fasiszmus teljesen szabad kezét biztosított magának minden egyéb párt elnyomásával s a sajtó erőteljes ellenőrzésével.

Mussolini a maga frázis nélküli, de mindig erőteljes stílusában a következőképpen jellemezte az államról való felfogását: „Per il fascismo lo stato è un assoluto, davanti al quale individui e gruppi sono relativo — a fasiszmus számára az állam abszolútum, amelylyel szemben egyének és csoportok relatívum“. Az ő politikai koncepciója olyan államot kívánt, amelynek a tekintélye legyen igazán szuverén s amely uralkodjék az ország összes létező ereje felett, — de maradjon állandó közvetlen érintkezésben a tömegekkel, vezesse, nevelje, gondozza, segítse azokat. A fasiszmus elit-elve értelmében

nem a tömeg szuverén, hanem a polgárság elitjétől irányított állam, amely demokratikus abban az értelemben, hogy közvetlenül lehatol a tömeghez.

A társadalom elatomizálva, amint ezt a liberalizmus kifejtette és sok esetben végre is hajtotta, csak a nagy tömegek általános és mélyreható etikai nevelése mellett tud ellenállani az ösztönélet rohamának. A liberális és a demokratikus állam, amely az egyénben látja a társadalom célját, Mussolini történeti látása szerint lehetett a XVIII. század végének s a XIX. század első felének az ideálja, de a mai komplex életben nem felel meg többé a kor igényeinek, különösen nem Olaszországban, ahol nem voltak meg sem társadalmi, sem politikai előfeltételei.

A fasiszmus a rend és fegyelem jegyében született meg s organikus látásával a társadalmat mint történeti folytonosságot fogja fű, amely független az egyéntől. Természetes dolog tehát, hogy nem volt képes az egyénben látni a társadalom célját, ellenben határozottan vallotta, hogy az államnak és a nemzetnek megvannak a maguk sajátos élet-törvényei, amelyekkel szemben az egyén éppen csak a „relatívum“ marad. A fasiszta államnak a kollektív élet minden terén megvan a maga sajátos funkciója és akarata, megvan az erkölce, megvan a vallása, a politikai missziója, társadalmi és igazságszolgáltatási funkciója és közgazdasági feladata. Nem létezik olyan társadalmi életnyüvánulás, amelynek ellenőrzésére és irányítására a fasiszta állam nem érezné magát hivatva. Ezt az óriási és feldősségtűjes munkát azonban csak a végrehajtóhatalom, a szuverén, minden gyámkodástól mentesített, erőteljes végrehajtóhatalom képes elvégezni. Olaszországban, fasiszta felfogás szerint, éppen azért nem felelhetett meg döb az államhatalom a hivatásának, mert a parlament volt a nemzeti szuverenitás letéteményese s az, mint kisebbségi pártok summája, állandó politikai krízisben szenvedett. Nem volt organikus, egységes kormány, ellenben voltak pártok, amelyek mind érvényesíteni akarták a befolyásukat, természetesen csak saját csoportjuk érdekében.

A fasiszta államban a kormányfő személye ad egységes irányt a fejlődésnek, az akciónak, ő választja ki a munkatársait, ő szabja meg a parlament befolyásától függetlenül, a jövő politikájának iránydveit, törvényerejű jogi normákat adhat ki, — tehát ő képviseli a kontinuitást a nemzeti életben. A parlament, amely előbb úgyszólván az államon kívül állott, megmaradt értékes munkatársnak, de beszerveztetett az államba s összetételében lényeges változáson ment át. A fasiszmus nem bízta a magával tehetetlen, nagyrészt szervezetlen s többnyire demagóg érdemektől vezetett tömegekre a választást; így iparkodik elkerülni azt a veszélyt, hogy egyes hatalmi csoportok kezébe kerüljön a nemzet képviselete. Olyan választási rendszert keresett tehát, amely az ország megszervezett erőire támaszkodjék s amely — elit-elvének megfelelően — biztosítja azt, hogy a kiválasztottak tisztában vannak az ország egyetemes érdekeivel.

Ezen a ponton kapcsolódik bde a fasiszmus politikai koncepciójába a társadalom organizálása a munkatörvények által, amelyek közül legfontosabbak az 1926. évi törvény a kollektív munkaviszonyok jogi

fegyelmzéséről s az 1927. évi Carta del lavoro. Mielőtt áttérnénk rövid ismertetésükre, fontos annak a megállapítása, hogy a fasizmus ezen alaptörvények alkotásánál is realiztikus talajon állott, mivel az állam korporatív átalakítása a kor parancsoló szüksége volt. A líra stabilizálása s a külföldi (főként a francia) termelés versenye nehéz helyzetbe hozták az olasz produkciót. Gondoskodni kellett a termelőerők racionális irányításáról s végetvetni a sztrájkok és a kizárások rémének, mivel azok a nemzeti gazdagságnak súlyos károkat okozhattak. Ezért tért vissza a fasizmus bizonyos fokig a merkantilizmus elveihez, rendelte a termelést az állam felügyelete alá s avatkozott bele a munkások s a munkaadók viszonyába.

Az 1926-1 törvény (disciplina giuridica dei rapporti collettivi del lavoro) alapvető rendelkezései a következők: Az azonos kategóriájú munkások vagy munkaadók helyi szakszervezetei közül az állam elismer egyet s csak egyet, amely számszerűleg minoritásban lehet, de erkölcsi és nemzeti szempontból megbízható; a munkások vagy munkaadók tizedrésze elég ahhoz, hogy az általuk alkotott szindikátus törvényesen elismertessék s az ilyen szindikátusok a be nem szervezett elemekre is kötelező erejű kollektív megállapodásokat köthetnek (elit-elv!); a szindikátusok nemzeti funkciót is végeznek, mert tagjaik gazdasági és erkölcsi érdekeinek védelmén felül kötelesek törödni azok jólétével, műveltségével, nemzeti és etikai művelésével; több azonos szakmát képviselő szindikátus egy federazionet, több federazione egy confederazionet alkot, létrehozva az azonos szakmájú munkaadók s munkavállalók parallel, egymástól izolált legmagasabbfokú szervezetét; egyesületek nem ismertetnek el az államtól, ha függési viszonyban állanak más, nemzetközi egyesüléstől; kötelező a kollektív munkaszerződés s vitás esetekben külön bíróság előtt, amelynek ítélete kötelező erejű, lefolytatandó az egyeztetési eljárás; az egyeztetőbíróságok kötelesek méltányos tekintettel lenni mindkét fél érdekeire, de főleg a nemzeti termelésre; a sztrájk és a kizárás tilos. Ez a fasiszta állam valódi munkatörvénye. Nem tökeellenes, hiszen Mussolininak magas véleménye van a tőke termelőerejéről s a munkás sorsának javulását a termelés intenzitásának emelkedésétől várja. Korszakos jelentőségű újítása a törvénynek, hogy a munkaadók szervezeteivel egy rangra emeli a munkavállalók szövetkezését s ekként a munkást és a tőkést a nemzeti termelés egyenrangú tényezőinek ismeri el az állam előtt.

A Carta del lavoro pregnáns rendelkezései közül csupán a következők felemlítésére szoritkozom: A munka szociális kötelesség s mint ilyen az állam védelme alatt áll; nemzeti szempontból az egész termelés egy egységet alkot, egységesek a céljai, amelyek a termelők javában s a nemzet hatalmának fejlődésében érik el csúcspontjukat; a munkaadók és a munkások együttműködésre köteleztetnek, az általuk alkotott confederazionekat a korporáció köti össze magasabb egységbe mint a termelőerők egységes szervezete; az állam elismeri szerveinek a korporációkat, mivel a termelés érdekei állami érdekek (tehát míg a munkások confederazionei és a munkaadókéi jogi személyek, a korporációk állami adminisztratív szervek); a korporáció feladata a kollektív szerződések körül felmerült vitás esetekben való egyeztetés,

mielőtt a vitás eset a bíróság elé kerülne» továbbá általános normák felállítása a munkafeltételek tekintetében, a termelés emelése, a munkásvédelem új rendezése s a balesetek elleni intézkedések ellenőrzése; a bérminimum megállapítása a két kollektív fél megegyezésének a tárgya. Említsük még meg, hogy részben végrehajtott, részben tervbe van véve a balesetbiztosítás, az anyaság védelme, a foglalkozási betegségek s a tüdővész elleni védelem kiépítése, valamint a munkanélküliség elleni biztosítás; továbbá, hogy az egyes foglalkozási szervezetek kötelesek tagjaik szakszerű és általános műveltségének fejlesztéséről gondoskodni („dopolavoro“, szószerint „munkautáni“ t. i. foglalkozás).

A nemzeti termelés hatalmas erejű megszervezése, amely legalább is körvonalaiiban és egyes lényeges elemeiben készen áll, a fasiszta állam büszkesége, létalapja és jövőjének záloga. Nagyot csalódtak, akik Mussoliniban a nagytőke exponensét sejtették. Még mozgalma győzeimrejutása előtt kijelentette, hogy a polgárság csatlakozik, ha azt hiszi, hogy érdekében idézi elő a forradalmat s szavát beváltotta. Előtte nincs osztály, nincs párt, nincs egyén vagy csoport, ami fontos lenne, csupán az állam és a nemzet. Ezért az osztályharcot minden formájában kiirtja, viszont egyformán véd minden termelési tényezőt. A fasiszta államban a munkásnak meg kell találnia hazáját, hogy ne kényszeríttessék a nemzetközi eszmékkel való kacérkodásra. Ma az olasz munkás érdekei törvényesen s ami fontosabb, a valóságban is az állam védelme alatt állanak, éppen úgy, mint a vállalkozóé. Ezért hálás az olasz proletárok tömege s ezért fogadja odaadó lelkesedéssel azt az embert, akit még a háborúban szívesen legyilkoltatott volna mint szocialista renegátot. Ha a faszizmus érzésben egységes nemzetet akart teremteni, úgy kultúrpolitikája mellett a másik alapvető tényezőt feladata megoldására a munkatörvényekben alkotta meg.

A társadalom korporatív megszervezésének azonban megvan a maga tisztán politikai jelentősége is. Az újjászervezett parlament a munkaadók s a munkavállalók confederazioneinak (számszerűit 13) képviselőiből kerül ki. Ezzel eléretett a cél: a parlament tényleg az egész dolgozó társadalom képviselete, nem amorf tömegeket, hanem a produktív munkát képviseli s tisztában van a nemzet életigényeivel.

Ma Olaszország az építőmunka hazája. Azzá is kellett lennie, mert a faszizmus nagyon súlyos, szinte megoldhatatlan örökséget vett át a súlyos deficitet felmutató külkereskedelmi cserében s a népességi problémában. A háború előtt s közvetlenül utána Olaszországból csaknem félmillió ember vándorolt ki évente, mivel az olasz föld képtelen egy 43 milliós nemzetet eltartani, amely amellet erősen szaporodik. Pár év előtt azonban e téren is beállott a krízis; az Egyesült Államok a minimumra szállították le az olasz bevándorlók számát s Franciaország felvevőképessége is megcsappant. A túlnépesedés réme azon alternatíva elé állította a faszizmust, hogy vagy alkotnia kell ereje végső megfeszítésével, vagy „explodál“ az ország. Emberfelettiek a fasiszta kormány erőfeszítései, hogy a termelést fokozza. A nagykoncepciójú „bonifica integrale“ az őstermelés szolgálatába akarja állítani mindazokat a területeket, amelyek eddig nem voltak alkalmasak a megművelésre; e célból mocsarakat csapolnak le,

kopár helyeket fásítanak, utakat építenek, öntözőműveket állítanak fel stb. A „battaglia del grano“ (a gabonacsata) az olasz gabonatermelést iparkodik fokozni minden eszközzel, hogy az országot függetlenné tegye a gabonabehozattól. Hasonló pártolásban részesül az állattenyésztés is. Az elért eredményekről felvilágosítást nyújt pár adat: 1914-ben 49 millió métermázsa gabona termett Olaszországban, 1929-ben 62.2 millió s jelenleg 65—70 millió mázsa körül jár a termés; 1909—14 között hektáronként átlagban 10.4 métermázsa gabona termett, 1929-ben 14.4 mázsa. Hasonló eredményekre nézhető vissza a világkrízis elmérgesedése előtt az olasz ipar is, mert átlag 25—40%-kal múlta felül a békebeli termelést. A fasiszmus tíz év alatt a kereskedelem és az idegenforgalom érdekében több mint 6000 km kitűnő utat épített s vasúthálózatát közel 2000 km-rel növelte. Munka és termelés ritmusának gyorsítása, az anyagi és az erkölcsi színvonal emelése, egy új, modernebb világ teremtése a fasiszmus halhatatlan érdeme.

Egy erőteljes, munkás új nemzedék van kialakulóban Itália földjén, amelynek büszke nemzeti öntudata és hite van. Milliók tomboló lelkesedése kísérte a napokban Mussolinit, a dúcét, akiben az olasz nép messzianizmusa a Gondviselés által küldött vezért látja, Észak- és Közép-Olaszországban végzett diadalútján. Kevés forradalmárvezér érte ezt meg tízéves uralkodása után! Ebben a zömök, masszív, klasszikus-római koponyájú, sok küzdelmen és sok szenvedésen átment emberben megvan mindaz a tulajdonság, amivel egy nemzet a vezérért fel szeretné ruházni. Főlényes intelligencia; törhetetlen energia és parancsoló akarat; példádan munkaerő; a halálnak arcába nevető bátorság; önmagában való törheteden hit; nagy szuggesztív erő; a kiválasztott, tömegek feletti uralomra hivatott felsőbbrendű ember öntudata s mindenekfelett bensőséges, mély fajszeretet. Az intelligens elem benne látja a rend helyreállítóját, a vállalkozó a termelés nyugodt menetének biztosítóját, a nagy tömeg a saját emberét, aki vele érez, vele küzd, vele szenved. Hogyne érezné vele a rokonságot a proletár, mikor o, a teljhatalmú kormányfő bevallja előtte, hogy elszorul a szíve, ha arra gondol, hogy a jövő télen lesz aki éhezik s akinek nem lesz hajléka, mert ő tudja mi az éhezés s mi a kihült ház. A régi római impérium és az olasz nagy történeti hagyományok örökségének a letéteményese ez az ember, akiben nemzeti büszkeség, erő, kulturális és politikai nemzeti küldetés tana a kiteljesedettebb, szebb jövő felé vezető vezért látatja.

Mussolini, aki megvet mindenkiben minden hedonizmust, nem boldogságot ígér, hanem áldozatot követel s munkát, szenvedést, harcot hirdet a jobb jövő előkészítésére. A fasiszmus második évtizedének programja: „Haladni, alkotni, ha kell küzdeni és győzni.“